

פרופיל אקדמי

התחלות ומקורות השראה

מרבית האנשים "גולשים" לתוך הקריירה שלהם בלי הרבה תכנון מראש. לא במקרה שלי. החלטתי לבחור באקדמיה כמוקד חיי המקצועיים במידה רבה הודות למספר מורים ופרופסורים ששימשו לי דוגמה ומופת. הראשון ביניהם, בכלל לא פרופסור, היה מר יעקב אהרונסון – מורה למדעי החברה בתיכון. איש יקר זה הצליח להמחיש בפני שהיסטוריה פוליטית וחברתית אינה עניין של תאריכים ואירועים בלבד, אלא של מגמות וכוחות אינטלקטואליים ואובייקטיביים המושרשים עמוק בהווה החברתית. הודות למר אהרונסון בחרתי במדע המדינה כמקצוע לימודים. (לימים, התרחש צירוף מקרים נדיר: מר אהרונסון מצא את דרכו לאוניברסיטה שבה אני מלמד ואף סיים את הקריירה שלו בתור הספרן הראשי בבר-אילן). בקולג' (CCNY), המרצה שהשפיע עלי רבות היה Dr. George McKenna – הקורס שלו בפילוסופיה מדינית פָּרס בפני חיים אינטלקטואליים כלליים רחבים מעבר לתחום היהדות העשיר אך המצומצם משהו שהכרתי עד לאותה עת.

באוניברסיטת הרווארד, תוך לימודי הדוקטורט, הייתי בר מזל ללמוד אצל כמה וכמה "כוכבים" במשמעות העמוקה ביותר של המילה. Prof. Seymour Martin Lipset (שהיה לי את הכבוד לשרת כמתרגל בקורס שלו "סוציולוגיה פוליטית") הוכיח לי כי פרופסור אח"מ יכול להיות גם אישיות אמיתית (mensch), שמתעניין גם בחיים האישיים של הסטודנט בנוסף להתקדמות האקדמית שלו. ההרצאות המרשימות של פרופ' Prof. Louis Hartz במחשבה אמריקאית ליברלית, היוו עבורי דוגמה לאופן בו צריכה להתנהל הרצאה מעוררת מחשבה: ללא גימיקים, אבל עם ארגון מוקפד ותובנות מבריקות "בלבד" מתוך היקף עצום של חומר. הוא היה המרצה היחיד שראיתי אי פעם, שקיבל מחיאות כפיים בעמידה מהסטודנטים שלו! Prof. Samuel Huntington, המנחה שלי לדוקטורט, הראה לי שלמרות לוח זמנים עמוס ביותר למרצה, צרכי הסטודנטים הינם תמיד במקום הראשון (כבר בתחילת שנות השבעים הוא היה חוקר מפורסם). בדרך כלל קיבלתי את ההערות שלו על הפרקים של הדוקטורט שלי תוך 48 שעות. עם זאת, היה זה Prof. Daniel Bell והקורס שלו "החברה הפוסט-תעשייתית", שהשפיע עלי ועל העתיד האקדמי שלי במידה הרבה ביותר. פרופ' בל היה בעל אינטלקט רחב ביותר, מומחה בתחומים רבים, שנתן

לי את הכלים להתמודד בהמשך הקריירה עם אזהרות "ידידותיות" של חבריי הטובים, שבעולם האקדמי העכשווי, בו הושם הדגש על "עומק (ולא רוחב) דיסציפלינארי", אל לי "להתפזר" לתחומים רבים מדי. במונחים של פרופ' ישעיהו ברלין, כחוקר אני "שועל" ולא "קיפוד". בנוסף, בקורס של פרופ' בל השתכנעתי כי חקר העתיד הינו משימה אקדמית מכובדת – וזהו העוגן של כמה מהמחקרים האקדמיים היצירתיים שלי ובהחלט של מחקרי העכשווי שיתואר להלן.

תכנית הלימודים של הרווארד חיזקה את גישת ה"שועל" האינטר-דיסציפלינארית. על כל אחד מהדוקטורנטים היה להתמחות בארבעה תחומי-משנה שונים ולעבור מבחן בעל פה של שעתיים בנוכחות ארבעה מומחים אקדמיים מתחומים אלה. בחרתי להתמחות במשפט ציבורי וחוקתי, בפילוסופיה מדינית, בפוליטיקה של המזרח התיכון ובהיסטוריה יהודית מודרנית. לימים, כל אחד מתחומים אלה תפס מקום בקריירה האקדמית שלי – אם בהרצאות, בהנחיה של דוקטורנטים או בפרסומים. עם זאת, שניים מתוך שלושה תחומי המחקר העיקריים שלי בסופו של דבר התנקזו למקום אחד: התנהגות החוץ-פרלמנטארית בישראל (עיקר המחקר שלי ב-15 שנים הראשונות); ותקשורת ציבורית (15 השנים האחרונות). אני משאיר לאחרים להחליט האם ועד כמה אני "טוב בכל ולא מצטיין בכלום".

מדוע הרחבתי כל כך על ההשפעות האקדמיות המוקדמות? חוץ מהתרומות הספציפיות של האישים שצינתי (וכמה נוספים, כגון Prof. Joyce Gelb מ-CCNY ו-Prof. Judith Shklar מהרווארד), במשותף הם לימדו אותי כי האקדמיה אינה רק "מקצוע" אלא "שליחות". החוקרים אמורים ליצור ידע חדש באמצעות מחקר יצירתי ומקורי, אך "תיאור התפקיד" כולל למעשה הרבה מעבר לכך: מורה מעורר מחשבה, מנחה מקצועי, יועץ ומורה רוחני אישי, מקור להשראה אינטלקטואלית והרחבת אופקים. גם אם לא הצלחתי להגשים במלואן שאיפות אלו, הרי עשיתי כמיטב יכולתי למלא את רוב היעדים שקבעתי לעצמי, כפי שקורות החיים שלי מעידים: יצירה של קורסים בנושאים רב-תחומיים, מגוונים ואף לא שגרתיים; הנחייה של סטודנטים רבים (עבודות תזה ודוקטורט); פיתוח תוכניות לימוד חדשות והרחבה של הקיימים; פיתוח ויישום שיטות לימוד חדשות. הרחבה על כל אחד מאלה בהמשך.

תחומי מחקר עיקריים

התנהגות חוץ-פרלמנטארית בישראל: ככל הנראה, כתוצאה מכך שתחילת לימודי האקדמאים היתה בתקופה חברתית ופוליטית סוערת ביותר בעידן המודרני (שנות השישים), הייתי רגיש במיוחד לתופעות חברתיות אנטי-ממסדיות. מיד עם הגעתי לישראל נדהמתי מהיקף ההפגנות העצום ומצורות המחאה החברתית-פוליטית המגוונות בישראל. לפיכך, החלטתי להקדיש את עצמי לא רק לתיאור התופעה, אלא גם לניתוח והבנה של המקורות והגורמים העומדים ביסודה, והאם ובאיזה מידה המחאה הצליחה לגרום לשינוי חברתי ופוליטי. מחקר זה הוביל אותי לכיוונים שונים בו-זמנית: תיקי משטרה, ארכיונים של עיתונים, מקורות הלכתיים ומורשת ישראל לדורותיה, נתונים כלכליים, מגמות סוציולוגיות ועוד. כתוצאה מעיסוק בתחום, כתבתי כתריסר מאמרים וספר (אותו גם תרגמתי לעברית תוך כדי הוספת פרק על השורשים ההיסטוריים של "התנגדותיות" במורשת היהודית). כשסיימתי את המחקר, הגעתי למסקנה כי למרות השכיחות ורמת ההשתתפות הציבורית הגבוהה במחאה הישראלית, בכללותה היא לא הייתה מוצלחת במיוחד. מכאן, שאלתי מה יעשה "עם קשה עורף" מודרני לאור חוסר הגמישות והיעדר תגובה נאותה של הממסד. התשובה על השאלה הזו עמדה במוקד של הספר הבא שלי: גרסתי, שהציבור הישראלי ייקח את העניינים לידיים שלו תוך פיתוח מערכת "אלטרנטיבית" של שרות-עצמי ציבורי. הספר הצביע גם על תחילת השינוי הממשי ואף חזה שרפורמות מערכתיות יימשכו בעתיד – מה שבאמת קרה בעוצמה מוגברת מאז שנות התשעים.

תקשורת ציבורית: בשנות השמונים המוקדמות אוניברסיטת בר-אילן פתחה תכנית הכשרה מקצועית בתקשורת ציבורית לאקדמאים. ב-1991 התכנית נתקלה בבעיות והתבקשתי לנהלה. תחום התקשורת לא היה זר עבורי. קודם כל, כפי שצוין בפרופיל האישי, אשתי תמי למדה ועבדה בתחום התקשורת וכתוצאה מכך רכשתי ידע מקצועי רב. שנית, המחקר שלי על המחאה בישראל כלל חקר של העיתונות הישראלית ואפילו פרסמתי מאמר עם מבט מעמיק על קשרי הגומלין בין המחאה והתקשורת. שלישי, חקר העיתונות והתעניינותי בטכנולוגיה, שאומנם היו מחוץ לתכנית הלימודים שלי, כבר בתחילת הקריירה האקדמית הביאו אותי לפרסום מאמר או שניים על מה שלאחרונה נקרא "תקשורת חדשה" (new media). כמובן, כל אלו לא היו מספיקים לבדם להוות בסיס לקריירה המחקרית ה"שנייה". לפיכך,

למדתי בעצמי את היסודות הקלאסיים, קרי תיאוריות ומחקרים קנוניים של "תקשורת ציבורית" – על מנת שאוכל לחקור את התחום ולכתוב עליו כהלכה. ראשית, פרסמתי ספר לימוד בתקשורת (אחד הראשונים) בשפה העברית. הספר כלל נושאים כמו יחסי ציבור ופרסום, תקשורת כתובה, רדיו וטלוויזיה והיה מיוחד משתי בחינות: הוא שילב ניתוח תיאורטי של תקשורת עם הדגמות רבות מתוך השטח; הוא העלה כמה חקרי מקרה היפותטיים, וסיפק הצעות פרקטיות יישומיות לכל אורך ה"מערך", של אותו מקרה/תחום. למרות שהספר לא יצא לאור על ידי מו"ל אקדמי, בכל זאת ניתן להבין מסילבוסים שונים באקדמיה שעדיין נעשה בו שימוש רחב בקורסים בתקשורת המונים. במאמר מוסגר, עליי להוסיף כי כמה שנים אחר כך פרסמתי גם ספר בדיוני (לילדים בגיל קדם-נעורים) על הקמה וניהול של עמדת מיצים למכירה בקיץ, ש"לימד" את הקוראים הצעירים את כל היסודות הנחוצים לבניית עסק: אסטרטגיה, תמחור, פרסום, שיווק, אתיקה עסקית, תחרות, פיצוי עובדים וכו'. הספר אזל ולצערי אינו עוד בדפוס.

מבחינה אקדמית, התמקדתי בשני תתי-תחומים שבסופו של דבר התמזגו: תקשורת פוליטית (במיוחד קמפינים פוליטיים), ותקשורת חדשה. הראשון מבוסס על התמחותי הקודמת במדעי המדינה; השני מבוסס על עיסוקי בטכנולוגיות מתקדמות ועתידינות.

ב-1994 אוניברסיטת בר-אילן החליטה על הקמת מגמת לימודים במסגרת המחלקה למדעי המדינה, המקנה תואר ראשון בתקשורת ציבורית. בהתחשב בתפקידי כראש היחידה (המקצועית) לתקשורת, הייתי מעורב בביסוסה וצעדיה הראשונים של המגמה לתקשורת ציבורית. ב-1996, כשסיימתי את תפקידי בראשות היחידה ללימודי עיתונות ותקשורת (התעודה המקצועית) אחרי שהצלחתי להשליש את מספר הסטודנטים, הקדשתי את כוחותיי להרחבת מגמת התקשורת לכדי תואר שני ויותר מאוחר גם לתואר שלישי. בתור המרצה הבכיר ביותר במחלקה בתחום התקשורת הוטלה עלי גם את האחריות להנחות תלמידי מחקר – מאז ועד היום הנחיתי כ-50 תלמידי תזה מ.א. ועוד כ-15 תלמידי דוקטורט – כמעט כולם בתקשורת ציבורית. מתוכם, מספר לא מבוטל של סטודנטים אלה מלמדים וחוקרים היום את התחום בישראל. (עלי להוסיף במאמר מוסגר כי במהלך חלק של אותה התקופה כיהנתי גם כיו"ר האגודה הישראלית למדעי המדינה 1997-1999). תפקידי כראש המגמה הפך ל"רשמי" בתחילת שנות ה-2000

בתור סגן ראש המחלקה לתקשורת ציבורית ואחר כך ב-2004-2007 כראש המחלקה למדעי המדינה וראש מגמת תקשורת גם יחד. אחרי שסיימתי תפקיד "היפר"-תובעני זה (בתקופת קיצוצים מאסיביים בתקציבי האקדמיה הישראלית בכלל), אני לוקח כעת הפסקה ראשונה מזה 16 שנים רצופות של עבודה אקדמית ואדמיניסטרטיבית ומעביר את השרביט לעמיתי פרופ' איתן גלבוץ, שמוביל את התהליך לקראת הקמת מחלקה לתקשורת עצמאית בכר-אילן.

בימים אלה אני עובד על שני פרויקטים בהיקף של ספר: 1. מקומה המרכזי של וירטואליות (virtuality) בהיסטוריה ובהווה האנושית: בעת העתיקה, בתקופה המודרנית (השכלה ואילך), בהווה ובעתיד. 2. מודל התפתחותי של מעגל החיים המלא של אמצעי תקשורת חדשים על כל שלביו: אינקובציה, לידה, צמיחה, בגרות, התגוננות אל מול מדיה חדשים, הסתגלות/התלכדות/מוות. שאיפתי לסיים את שני הפרויקטים ב-2009 וב-2010 בהתאמה.

חינוך בכלל, והשכלה הגבוהה בפרט, תמיד היו נושא "משני" חשוב בקריירה שלי. למי שאינו מתמחה בתחום זה הדבר יכול להישמע מוזר: איך יכול להיות שחינוך הינו רק נושא "משני" אם זה מה שאני עושה לפרנסתי? אולם, האוניברסיטאות בישראל מתגמלות את ההישגים האקדמיים-הפרסומיים בלבד – קידום בדרגה אינו ניתן בעקבות הוראה מעולה, הנחיה רצינית של מסטרנטים ודוקטורנטים ו/או עבודה ציבורית שנעשית מחוץ למגדל השן האקדמי. את רמת האיכות של ההוראה שלי אני משאיר להערכה של אחרים. רשימת הסטודנטים אותם הנחיתי לתזות ודוקטורטים מדברת בעד עצמה, במיוחד העובדה שלא מעט סטודנטים שלי התקבלו למשרות קבועות באקדמיה ישראלית. לכן, להלן אתמקד בפעילותי "מחוץ לתוכנית הלימודים".

ראשית, עוד מתחילת המילניום התחלתי ללמד קורסים מתוקשבים דרך האינטרנט והייתי אחד מהראשונים שעשו זאת בכר-אילן. מאז 2002 אני מלמד קורס מתוקשב במלואו שנקרא "מהפכת האינטרנט", אותו פיתחתי ושיפרתי באופן מתמיד גם מבחינה טכנית-דידקטית וגם מבחינה מהותית לאור ההתפתחויות בתחום. בתור ראש המחלקה למדעי המדינה דחפתי לקידום קורסים מתוקשבים במחלקה

ואף הצלחתי לעורר מהפיכה בקורסי ההשלמה הנדרשים לקראת לימודי התואר שני: הפכתי את כל שבעת קורסי השלמה למתוקשבים במלואם שעתה נלמדים בקיץ לפני תחילת התואר השני (בישראל קורסי השלמה לתואר שני כמעט תמיד נלמדים במקביל ללימודי תואר שני עצמו – דבר שהינו אבסורדי בעליל מבהינה חינוכית גרידא).

שנית, במחצית השנייה של שנות ה-90 ותחילת שנות ה-2000 שימשתי בתור יושב ראש ועדת היגוי מטעם משרד החינוך שנועדה לפתח תכנית לימודים בתקשורת ברמת התיכון עבור בתי הספר דתיים ממלכתיים, תכנית אשר מיושמת היום.

שלישית, בתור ראש המחלקה למדע המדינה כתבתי בלוג שבועי (בעברית) שפורסם באתר המחלקה בשם "ההשכלה.גבוהה?" למי שמתעניין, הפוסטים נמצאים כאן.

רביעית, פיתחתי ב-2004, ומאז אני מלמד, את הקורס שלמיטב ידיעתי אינו קיים באף אוניברסיטה אחרת בישראל: "פרסום, הוראה, והעולם האקדמי". קורס זה מהווה סדנה חובה לתלמידי תואר שלישי, ונקרא על ידי הדוקטורנטים שלנו: "כל מה שלא ידעת (ולא ידעת לשאול) על הקריירה באקדמיה". הקורס השנתי מכסה את כל הנושאים שקשורים לקריירה מקצועית: חוויית הפוסט-דוקטורט, הכנת מאמרים לכנסים, פרסום מאמרים וספרים, פיתוח והוראה של הקורסים (כולל איך לכתוב סילבוסים ושאלות למבחן), מבנה המערכת האוניברסיטאית, תהליך הקידום, הכנת הצעות למענקי מחקר ועוד.

במהלך שנת הלימודים 2008-2009 (שבתון) אני מלמד באוניברסיטת בראון (בתוכנית ללימודי יהדות ומרכז טאובמן למדיניות ציבורית ומוסדות אמריקאיים) בתור מרצה אורח ללימודי ישראל מטעם קרן שוסטרמן.